

**O'ZBEKISTONNING JAHON SAVDO TASHKILOT BO'LISHLIGINING
AFZALLIKLARI VA KAMCHIKLARI**

Jo'rayev Farrux Sobirovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi.

Tel: 93-793-42-22 e-mail: farrux2001jurayev@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14554019>

Ma'lumki, Jahon savdo tashkiloti (JST) - mamlakatlararo savdo qoidalarini boshqarib turuvchi yagona xalqaro tashkilot hisoblanadi.

Avvalo qayd etish lozimki, JST (WTO, ing. World Trade Organization) ning asosiy maqsadlaridan biri o'zini o'zi himoya qilishni kuchaytirish va proteksionizm qo'llanishini bekor qilishdan iborat. Mazkur tashkilot xalqaro tijorat uchun qulay huquqiy tizimni taqdim eta oladigan cheksiz imkoniyat eshigi. O'zaro qabul qilingan muhim hujjatlar davlatlarning o'z savdo siyosatlarini kelishilgan mezonlarda olib borishlarida mas'uliyat yuklaydi. Bundan ko'zlangan maqsad - jahon bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishda tovarlar va xizmatlarni ishlab chiquvchilar, eksportyor va importyorlarga ko'mak berishdir.

Xalqaro savdoni liberallashtirish, savdo bitimlarining odilligini ta'minlash, iqtisodiy o'sish va xalq farovonligini oshirish JSTning asosiy funksiyalari sirasiga kiradi. JST unga a'zo bo'lgan mamlakatlardan ichki bozorni erkinlashtirishni qat'iy talab qiladi. Ushbu vazifani bajarish esa unchalik oson kechmaydi. Sababi arzon va sifatli mahsulotlar ishlab chiqaruvchi chet el korxonalariga raqobat qila olmagan milliy korxonalar tanazzulga uchrashi ayni haqiqatdir. JSTga 1995-yil yanvarda asos solingan. 1994-yil 15-apreldagi Marokash deklaratsiyasida «uning natijalari jahon iqtisodiyotini mustahkamlaydi va butun dunyoda savdoni, investitsiyalarni kengaytirib, ishchi kuchi bandligi, daromadlarning o'sishiga olib keladi. Shuningdek, u jamoaviy bahslar, muzokaralar va taqdimlash orqali mamlakatlar orasidagi savdo aloqalarini rivojlantiruvchi platforma hisoblanadi. O'zbekiston kutiladigan natijaga erishishi uchun islohotlar o'tkazishi zarur bo'lgan jabhalar mavjud. Albatta, har bir ishning samaradorligi o'sha davlat, muhitidagi yaratilgan sharoitlar va tayyorgarlik darajasiga chambarchas bog'liq kechadi. Buning uchun:

iqtisodiyotni erkinlashtirish va sanoat tarmoqlari baravar rivojlanishini tartibga solish;

—narx-navoni tartibga solish va maqbul soliq tizimini vujudga keltirish;

—alohida sektorlar va ishlab chiqarishda subsidiyalarni saqlash;

—tovarlarni standartlash va sertifikatsiya qilish tizimini tartibga solish;

—xorij sarmoyalari jozibadorligini oshirish; import va eksport boj to'lovlari tarifini tartibga solish talab qilinadi.

Har bir davlatning bu tashkilotga a'zo bo'lish jarayoni o'rtacha 8 - 10, ba'zi davlatlar uchun esa 10 - 15 yilni tashkil etadi. O'zbekiston 1994-yilda ariza topshirgan bo'lishiga qaramasdan, faqat 2020-yildan boshlab, ijobiy siljish kuzatilyapti. O'zbekistonning Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish jarayoni 2005 yilda to'xtab qolgan, 2020 yil iyul oyiga kelib jarayon ishchi guruhning 4-uchrashuvi bilan rasman qayta boshlangan edi. Undan keyin 2022 yil iyun, 2023 yil mart va 2023 yil noyabr oylarida, shuningdek, 2024 yil may oyida ishchi guruh yig'ilishlari bo'lib o'tdi. Shu bilan jami O'zbekiston tashkilotga a'zo bo'lish bo'yicha 8 ta yig'ilish o'tkazdi. May oyidagi yig'ilishda O'zbekistonda ilk bor tashkilotga a'zo bo'lish muddati borasidagi maqsadini e'lon qildi. 2026 yil O'zbekiston Jahon savdo tashkilotining 2026 yil Kamerunda bo'lib o'tadigan vazirlar konferensiyasiga qadar ushbu tashkilotga a'zo bo'lib kirishni rejalashtirmoqda. Bu yo'lda qilinayotgan say-harakatlar esa diqqatga sazovor. Kuni kecha O'zbekiston rasman JSTga a'zo bo'lish yo'lida jahon iqtisodiyotida o'zining yirik ulushiga ega bo'lgan AQSH bilan muzokaralar yakunlaganini rasman e'lon qildi. Bundan tashqari Yaponiya, Saudiya Arabistoni, Turkiya, Isroil va o'ndan ziyod mamlakatlar bilan muzokaralar yakunlangani yoki yuqori bosqichga ko'tarilganini ham tariflab o'tish joiz.

Lekin ustuvor sohalarning boshqaruvi 30 yildirki, monopolistlarning qo'lida turibdi.

Masalan, transport sohasida yagona aviakompaniya yoki temir yo'l kompaniyasi, jamiyat-davlatchilik ular bilan samarali kurasha olmaydi. Bundan O'zbekiston iqtisodiyoti ko'p yildirki, aziyat chekmoqda.

Tashkilotga a'zo bo'lishning ijobiy jihatlari ko'p.

Birinchidan, uning zahirida iqtisodiy manfaat turadi. Ya'ni to'siqlarsiz o'zaro mahsulot ayirboshlashga erishiladi va tovar ayirboshlanishi yuksak texnologiyalarning qo'llanilishi hamda rivojiga hissa qo'shadi.

Ikkinchidan, xalqning turmush darajasini yaxshilashga turtki beradi, insonlarga sifatli mahsulot iste'mol qilish imkonini yaratadi.

Uchinchidan, milliy ishlab chiqarish hajmini oshirib, byudjetga pul tushumlarini ko'paytiradi, savdo liberallasuvi mamlakat va alohida vatandoshlarimizning daromadlarini oshiradi.

To'rtinchidan, mehnat bandligiga ijobiy ta'sir etadi. Bandlik va mehnat vazirligi xabariga ko'ra, 2023 yilning yanvar-dekabr holati bo'yicha mehnat resurslari soni 19,73 mln kishini tashkil etib, 2022 yil shu davriga nisbatan 1,1 foizga yoki 222,1 ming kishiga oshgan. Iqtisodiyot tarmoqlarida band bo'lganlar soni 14,01 mln kishini tashkil etib, o'tgan yilning mos davriga nisbatan 2,1 foizga (308,0 ming kishiga) oshgan.

Bu esa o'z navbatida mamlakatimizdagi mehnat resurslaridan samarali foydalanish uchun shart-sharoitlar yartib, ularning bandligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Jahon savdo tashkilotiga a'zo mamlakatlarning bugungi kunda mavjud demografik va mehnat bozorida ishchi kuchi yetishmovchiligidan unumli foydalanish imkoniyati mavjudligini namoyon etadi.

Bu o'rinda tashkilotga a'zolikning afzalliklarini Xitoy davlati misolida ko'rib chiqish ayni muddaodir. -Xitoy 15 yillik murakkab muzokaralar olib borgandan so'ng, ushbu kelishuvlar asosida 2001-yil 11-dekabrda tashkilotga 143-a'zo bo'ldi. Biroq hukumatga bu borada qator og'ir va mashaqqatli talablarni ilgari surishdi. Tarifni pasaytirish, AQSH kompaniyalari uchun zarur bo'lgan sanoat mahsulotlari tariflarini 25 foizdan 7 foizgacha qisqartirish, Amerika fermerlari uchun zarur bo'lgan qishloq xo'jaligi mahsulotlari narxini 31 foizdan 14 foizgacha arzonlashtirish, bank sektori, sug'urta, telekommunikatsiya va kasbiy xizmatlar kabi muhim sohalardagi qator tarmoqlarni keng miqyosda ochish, tizimli islohotlar olib borish, oshkoralik masalasida chuqur islohotlarni o'tkazish, Xitoyda faoliyat yuritayotgan xorijiy kompaniyalarga to'siqlarni bartaraf etish shular jumlasidandir.

Shuni ham ta'kidlash lozimki, dunyoning eng katta iqtisodiyot egalari - AQSH, G'arbiy Yevropa davlatlari, Xitoy, Yaponiya kabi mamlakatlar JSTdan unumli foydalana oladi. Kichik davlatlar, jumladan, O'zbekiston ham bu imkoniyatlardan to'liq foydalana olmasligi ularning umumiy resurslariga borib taqaladi. Mamlakatimizning JSTga a'zoligi YEOIning tartib-qoidolari va monopoliyasiga tushib qolmaslikning oldini oladi, deb hisoblaymiz. Ichki monopolistlardan qutulish muammosi hal bo'ladi.

Xalqaro darajada erkin raqobat tizimi o'z-o'zidan yaratiladi.

Shu o'rinda mamlakatimiz uchun bu borada qanday muammolar yuzaga keladi, degan haqli savol tug'iladi.

- Birinchidan, O'zbekistonning JSTga a'zoligi bojxona soliqlarini 8-10 foizgacha qisqartirishga olib keladi. Bundan esa Davlat byudjeti zarar ko'radi. Biroq, o'z navbatida, bojxona tariflarining keskin qisqarishi O'zbekiston bozorlarida mahsulotlarning arzonlashuviga xizmat qiladi.

- Ikkinchidan, iqtisodiyotni liberallashtirish, sanoatni xususiylashtirish, bozor erkinligiga davlat aralashuvini cheklash borasida tugallanmagan ishlar turibdi.

- Uchinchidan, respublika ichkarisida zamon talabiga mos bozorbop mahsulot ishlab chiqaruvchilar, xususan, paxta ishlab chiqarishga ixtisoslashgan o'zbek fermerlari arzon va sifatli mahsulotlarni ishlab chiqaruvchi Xitoy, Hindiston, BAA savdo shirkatlariga raqobat qila olmasligi xavfi tug'iladi.

Oqibatda qishloq xo‘jaligi daromadsiz sohaga aylanib qolishi, bu esa 49,5 foizi qishloqlarda yashaydigan aholi uchun yangi infratuzilmani yaratish zaruratini keltirib chiqaradi. Qishloqqa sanoat tarmoqlari kirib kelishi G‘arb mamlakatlarida bo‘lganidek, fuqaroning tafakkur dunyosi jiddiy o‘zgarishiga va ijtimoiy faolligiga olib keladi.

REFERENCES

1. J.X. Ataniyazov, F.A. Xamidova, M.B. Pulatova Xalqaro moliya institutlari. 2020. 31 bet.
2. www.stat.uz O‘zbekiston Respublikasi prezidenti huzuridagi statistika agentligi.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining Jahon savdo tashkilotiga a‘zo bo‘lish jarayonini jadallashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi 2023-yil 2-iyundagi PQ-181-sonli qarori.